

נשים ומדינת הרווחה

גילי גופר

נשים הן הנפגעות העיקריות מפירוק מדינת
הרווחה, בתהליך שמשפיע לרעה על החברה
כולה. הגברת הייצוג של נשים בפוליטיקה
מהווה, אם כך, לא רק מאבק לייצוג הולם,
אלא מאבק כללי על דמותה של החברה ועל
היחס של המדינה לתושביה

נשים מושפעות מעוצמתה של מדינת
הרווחה פעמיים - בפעם הראשונה בתור
אלו הנקראות לתת שירותים אלה בתוך
המשפחה וללא תשלום כאשר המדינה
אינה מספקת אותם; ובפעם השנייה בשל
היותן רוב רובם של המועסקים בשירותי
הרווחה. כך, לנשים רבות יש אינטרס
מובהק ומידי בשירותי רווחה מפותחים
ורחבים, במדינת רווחה מתפקדת, אינטרס
שלגברים יש פרוויליגיה להתעלם ממנו,
להיות עיוורים לו, או לפחות להשעות
את המודעות אליו. במבט רחב - גברים
מושפעים כמו הנשים משירותי הרווחה
אלא שהשפעה זו מושעת ולעתים
עקיפה.

זווית ראייה ייחודית זו של נשים על
שירותי מדינת הרווחה, אינה תוצאה
של הבדל מובנה בין נשים לגברים, אלא
היא נובעת מתוך התפקידים השונים
של נשים וגברים בחברה כיום, בתוך
המשפחה ומחוצה לה. הווה אומר - נשים
אינן רגישות יותר לנושאים הקשורים
לרווחה בזכות יכולותיהן הטיפוליות
המפותחות מלידה, מבלי להיכנס לוויכוח
האם יש להן יכולות מולדות כאלה, אלא
כיוון שהחברה מכוננת אותן לטיפול הן
כמקצוע, כעבודה ואפילו כקריירה, והן

אך תשובה זו לשאלת ייצוג נשים, טובה
ככל שתהיה, אינה מספקת. נכון, יש
אינטרס ציבורי שקבוצות רבות ככל
האפשר יהיו מיוצגות בכנסת - הגוף
הקובע חלקים רחבים כל כך מהתנהלות
החיים שלנו. אבל נשים אינן עוד קבוצה,
מגזר חברתי בעל אינטרסים נפרדים; הן
אינן רק "מגזר", לא רק מכיוון שהן מהוות
מחצית מהאוכלוסייה האנושית בקירוב;
נשים אינן קבוצת אינטרס שנאבקת על
צרכים מצומצמים של קבוצה נפרדת
כיוון שהאינטרסים של נשים הם למעשה
האינטרסים של החברה כולה, גם אם
לעתים יש מי שעיוור לצרכים אלה.

נשים בחזית

אחת הסיבות המרכזיות לחשיבות ייצוגן
של נשים בפוליטיקה היא הדרך השונה
בה מושפעים נשים וגברים מהחלטות
של מדיניות, ובראשן החלטות הקשורות
לקיומה או אי קיומה של מדינת רווחה.
שירותי מדינת הרווחה - בריאות, חינוך,
טיפול בתינוקות ו(להבדיל) בקשישים,
חולים ונכים, ביטחון אישי, תרבות לכל -
כל אלה משפיעים על נשים באופן דרמטי
ומידי הרבה יותר מהשפעתם על גברים.

בשנה האחרונה עלתה שאלת ייצוגן
של נשים בפוליטיקה בעוצמה חדשה.
בבחירות הכלליות ובפריימריז שקדמו
להן, בבחירות המקומיות ובהתארגנות
לקראתן, חזרו ועלו נושאים הקשורים
לייצוג של נשים בכנסת, בממשלה,
בראשות ערים ובמועצות. הדיון
התמקד במיעוט נשים בפורומים
שונים, בסיבות להעדרן מרשימות
מפלגתיות כאלה ואחרות, בסיבות
למיעוט נשים בפוליטיקה הישראלית
ובצורך בהבטחת ייצוג ובקידום נשים.
אבל השאלה מדוע יש צורך להגדיל
את ייצוג הנשים בפוליטיקה וממה
נובעת הדרישה לרשימות בהן יש
מספר שווה של נשים וגברים, לא
בלטה בדיונים אלה.

התשובה המובנת מאלה לשאלה זו
היתה ועודנה כי זכותן של נשים לייצוג
שווה מבוססת על זכותן לשוויון ובכלל
זה שוויון פוליטי. הפוליטיקה המודרנית
מאפשרת לכל אדם לקחת חלק בעיצוב
חיו באמצעות הפוליטיקה והביטוי "כל
אדם" כולל את הביטוי "כל אישה". גם אם
זכות זו אינה מוכרת באופן אוניברסלי,
הרי במרכז הפוליטי והחברתי הישראלי
היא מקובלת בהחלט.

צילום: Janwikifoto

לקשר הדוק יותר בתוך המשפחה ותמיכה קהילתית בקשישים, אלא להעברת הטיפול בקשישים סיעודיים למהגרי עבודה ולרוב למהגרות עבודה, בתנאים קשים הרבה יותר: טיפול באדם קשיש וזר, 24 שעות ביממה, הרחק מחברת המקור ומהמשפחה. עבודה זו כוללת בנוסף לקושי הפיזי והניתוק גם קושי רגשי שנובע מהטיפול באנשים בסוף חייהם, מהקרבה לחולי ומוות ומהצורך להיפרד בכל פעם מחדש מאדם איתו חיה המטפלת בקרבה גדולה. נשים אמנם נמצאות בחזית הטיפול בקשישים אך ככל שעובר הזמן צמצום הטיפול המדינתי בנושא הקשישים מחלחל גם לגברים, הן כקשישים שמקבלים שירות טוב פחות, והן כמי שנאלצים לעמוד בנטל גדול יותר בתוך המשפחה. תהליך דומה, אם כי מינורי יותר, וללא השלב הסופי של העברת הטיפול למהגרי

יחסית מבלי לפגוע במחויבות ההורית. צמצום השירות הזה מטעם המדינה פגע ביכולת של נשים אלה להתפרנס. הפרטת שירותי הסיעוד והעברתם לביצוע חברות קבלן פגעה הן בתנאי העבודה של הנשים, הן בביטחון התעסוקתי שלהן והן בתנאים הנלווים. מצד שני צמצום מחויבות המדינה לטיפול בקשישים חייב נשים רבות להפנות זמן ומאמץ לטיפול יומיומי בקשישים במשפחתן, על חשבון עבודה וטיפול במשפחה הגרעינית. במשפחות רבות הטיפול בקשישים מוטל על כתפי הנשים, גם אם מדובר בהורים או הסבים של הגברים במשפחה. במילים אחרות, לרוב תטפל האישה גם בהוריו של בן זוגה, אם אין לו אחות בקרבת מקום. פגיעה זו בנשים ניתן לראות כפגיעה מינימלית ואף כמחויבות משפחתית לקשיש, אבל חשוב לזכור שצמצום הטיפול הציבורי בקשישים אינו מוביל לרוב

כעיסוק שהוא מעבר לשעות העבודה, עיסוק שאין מקבלים עליו שכר ואינו מלווה אפילו בעלייה בסטוס. שחיקתה של מדינת הרווחה הישראלית בעשורים האחרונים לוותה בפגיעה מתמשכת בנשים בישראל. כבר בשלבים הראשונים של ייבוש שירותי הרווחה, לכאורה בגלל בעיות תקציב ולמעשה לצורך הפרטתם, ניכרה פגיעה ממשית בנשים משני עברי המתרס - כמקבלות השירות וכמועסקות.

כך למשל צמצום תמיכת הממשלה בשירותי הסיעוד לקשישים פגע קודם כל במועסקות בתחום זה. רוב המועסקים בטיפול בקשישים היו ועודן נשים. הטיפול הביתי בקשישים לשעות אחדות בכל יום מהווה עיסוק נוח יחסית לנשים ללא הכשרה מקצועית, שכן העבודה דורשת בעיקר מיומנויות ביתיות שנשים התנסו בהן במהלך חייהן. כיוון שהעיסוק כולל שעות אחדות בכל יום או כמה פעמים בשבוע, הוא מאפשר גם לאימהות, ואף לאימהות חד הוריות, עבודה קבועה

אחת הסיבות המרכזיות לחשיבות ייצוגן של נשים בפוליטיקה היא הדרך השונה בה מושפעים נשים וגברים מהחלטות של מדיניות, ובראשן החלטות הקשורות לקיומה או מדינת רווחה

גילי גופר היא היסטוריונית העוסקת במגדר ובציונות, חברת מערכת "חברה" מאז ייסוד כתב העת // דוא"ל: gilat@tamuz.org.il

צילום: חילנר משה/לע"מ

**שחיקתה של
מדינת הרווחה
הישראלית
בעשורים
האחרונים
לוותה בפגיעה
מתמשכת
בנשים בישראל**

נתנה להם. נשים רבות צריכות לדאוג להשלמת ההשכלה של הילדים שנפגעים מצמצום השעות בבית הספר. מי שתוכל לפנות זמן, תשב שעות ארוכות כדי להכין שיעורי בית עם ילדיה, לקרוא איתם, ללמד אותם מיומנויות בסיסיות ולהשלים את כל מה שלא עשו בבית הספר.

העברתם של חלק גדול משירותי הבריאות והחינוך, כמו גם שירותי רווחה נוספים, לידיים פרטיות ממשיכה את הפגיעה בנשים. כך העברת חלק ניכר משעות ההעשרה בבתי הספר ל"מיקור חוץ" - ולמעשה למורות שעובדות באופן קבלני ללא קביעות ותנאים - פוגעת קודם כל בנשים. בהמשך, "מיקור החוץ" מעמיק את חדירת ההפרטה אל תוך מערכת החינוך. כמו בטיפול בקשישים, גם בחינוך ובבריאות, הנשים נמצאות בחזית, אבל החברה כולה נפגעת.

עבודה, קורה בתחום הטיפול בתינוקות וילדים צעירים. תחום זה אמנם לא היה מעולם באחריות המדינה בישראל אבל הוא מתקצב ממשלתית. זהו תחום נשי אף יותר מהטיפול בקשישים, ושחיקתו פוגעת בנשים כמועסקות וכאימהות שנאלצות להתמודד עם העדר פתרון לטיפול בגיל הרך או למצער עם התדרדרותו.

אם בתחום הטיפול בקשישים עיקר הפגיעה היא בנשים עניות, הרי השחיקה המתמשכת בתחומים של בריאות וחינוך פוגעת בנשים מכל המעמדות. עיקר הנפגעים משחיקת השכר ותנאי העבודה של המורים הן המורות. מורות אלה מקבלות שכר נמוך יותר עבור עבודה קשה הרבה יותר - כיתות גדולות, צוות קטן ועוד. לבסוף, כשיגיעו הבייתה ישבו עם הילדים שלהן כדי להשלים את מה שמערכת החינוך הנשחקת לא

<<<

חוק הביטוח לאומי, חקיקה שנחשבה למתקדמת ביותר בזמנה. אך בולט יותר הוא הקשר בין הירידה בייצוג הנשים בכנסת לבין שחיקתה של מערכת הרווחה בישראל וראשית הפרטתה. עד שנת 1999 היו נשים פחות מעשרה אחוזים מחברי הכנסת. בעוד שבסוף שנות הארבעים ובראשית שנות החמישים היה שיעור זה גבוה יחסית לעולם, משנות השבעים והלאה עלה הייצוג הנשי ברחבי העולם והייצוג בישראל הפך נמוך יחסית. כמו כן, בשנות השבעים והשמונים ניכרת ירידה של ייצוג הנשים בכנסת ושיא שלילי של תהליך זה היה בכנסת ה-12 בשנת 1988, בה כיהנו רק שבע נשים כחברות כנסת. זו גם התקופה בה נשחקה באופן עמוק מדיניות הרווחה הישראלית.

כאמור, בעוד שהמחיר הראשוני של פירוק מדינת הרווחה מהווה נטל בעיקר על נשים, הרי שככל שעובר הזמן ומעמיק הפירוק הוא משפיע על החברה כולה. נשים אמנם נחשפות לשחיקה בשלביה הראשונים, הן כמועסקות והן כנהנות משרות, אבל התהליך בכללו משפיע כמוכן, על נשים וגברים כאחד. בריאות, חינוך, רווחה וביטחון אישי הם אינטרסים חברתיים כלליים, והם משפיעים, בסופו של דבר, על החברה כולה.

ייצוג נשים בפוליטיקה אינו מהווה אם כך רק "עוד מאבק אחד" של קבוצה מוחלטת לייצוג הולם בפוליטיקה; זהו מאבק כללי על דמותה של החברה. במאבק הזה גברים ונשים כאחד צריכים לעמוד בצד אחד של המתרס - הצד שבונה את החברה ומחזק אותה, בין השאר, באמצעות הרחבת הייצוג של נשים בכל רבדי החיים הפוליטיים. ///

**במדינת
ישראל היתה
זו אישה -
שרת העבודה
גולדה מאיר -
שהובילה את
החקיקה
בתחומי
הרווחה,
ובעיקר את
חוק הביטוח
לאומי, חקיקה
שנחשבה
למתקדמת
ביותר בזמנה**

הנפגעות הראשונות של פשעים אלימים; הן גם הקבוצה שמושפעת באופן מידי מאווירה אלימה לא רק כקרבנות ישירות של אלימות אלא גם בהימנעות מיציאה לרחוב, בתלות בהגנה ועוד. גם בתחום זה נשים הן הנפגעות הראשונות מנסיגתה של המדינה מאחריות לאזרחיה, אך הן אינן היחידות. האווירה האלימה משפיעה קודם כל על נשים, אבל תוך זמן קצר היא משפיעה על החברה כולה. צמצום בכוח המשטרה, הרעת תנאי העסקה של שוטרים, צמצום בשירותי הרווחה, ובכלל זה בשירותי המבחן, פוגעים קודם בנשים, אבל מדרדרים את החברה כולה.

נשים בפוליטיקה

לא ייפלא אם כן כי ניתן למצוא מתאם בין כניסתן של נשים לפוליטיקה לבין התפתחותם של שירותי הרווחה במדינות שונות. למרות שניתן למצוא ניצנים של מדיניות רווחה עוד בסוף המאה ה-19, הרי שמדיניות זו התפתחה לאחר מלחמת העולם הראשונה, לאחר הצלחת מאבקן של נשים על הזכות לבחור ולהיבחר במדינות רבות. תקופת הפריחה של מדינת הרווחה היתה לאחר מלחמת העולם השנייה, תקופה בה נשים הלכו והשתלבו בפוליטיקה. זאת ועוד, מדינות הרווחה המפותחות ביותר - מדינות סקנדינביה - הן מדינות בהן במשך שנים יש לנשים ייצוג גבוה במוסדות השלטון, בפרלמנטים ובממשלות. אין בכך כדי לטעון שנשים הן שהובילו בהכרח את החקיקה הסוציאלית, אם כי במקרים רבים הן אכן עשו זאת, וכמוכן לא שכל הנשים שהשתלבו בפוליטיקה הלאומית והמקומית במדינות השונות תמכו בהרחבת מדיניות הרווחה. כמוכן שהמתאם אינו מלא: יש גם מדינות שבהן ייצוג גבוה של נשים לא הביא, או אולי לא הביא עדיין, לפיתוח מדינת רווחה. אבל ככלל ניתן לומר כי נוכחותן של נשים בפוליטיקה דחפה לפיתוח של מערכת רווחה מפותחת.

במדינת ישראל היתה זו אישה - שרת העבודה גולדה מאיר - שהובילה את החקיקה בתחומי הרווחה, ובעיקר את

היבט נוסף של מדינת הרווחה שאינו כלול לרוב בדיונים על אחריותה הרחבה של המדינה על אזרחיה הוא היבט ממנו נשים מושפעות במיוחד - הביטחון האישי. גם הפרשנויות המצמצמות ביותר למושג המדינה ולתחומי סמכותה כוללות את אחריות של המדינה על ביטחון אזרחיה. אבל ככל שתפישת המדינה רחבה יותר, אחריות זו של המדינה לביטחון עמוקה יותר. הדאגה לביטחון האישי של האזרחים מתחילה אמנם מקיומו של כוח שיטור, אך היא ממשיכה בקיומו של כוח שיטור משמעותי ורחב ומגיעה למניעת פשע ושינוי אווירה אלימה, בין השאר באמצעות טיפול בקבוצות מוחלשות. נשים הן הנפגעות העיקריות של צמצום אחריות המדינה לביטחון האישי: הן